

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduskond
Haridusteaduste instituut
Humanitaar- ja sotsiaalsainete õpetamine põhikoolis

Severi Saar

**VÄÄRTUSHINNANGUD MAJANDUSTEADUSKONNA
SISSEJUHATAVATE AINETE ÕPPEMATERJALIDES**

Bakalaureusetöö

Tartu 2018

„Väärtushinnangud majandusteaduskonna sissejuhatavate ainete õppematerjalides“

Meie ümber on tohutu hulk pidevalt muutuvat informatsiooni, mis meie väärtuseid ja väärtushinnanguid kujundavad. Inimestel väljakujunenud väärtused ning väärtushinnangud mõjutavad suuresti nende käitumist ning mängivad olulist rolli otsuste langetamisel. Inimeste väärtuseid ning väärtushinnanguid vormivad kõige enam kodu, kool, töö, meedia ning kultuur.

Väärtuskasvatases on väga oluline teada, milliseid väärtuseid sisaldavad õppematerjalid, sest need kujundavad õppiva noore väärtushinnanguid. Õppematerjale on tohutu suur hulk, kuid selles uurimistöös on uuritud kõrgkooli õpikuid. Valimina kasutasin nelja Tartu Ülikooli majandusteaduskonnas kasutatavat õpikut - kolm Tartu Ülikooli õpikut ja üks Audentese Kõrgkooli õpik. Antud uurimistöös keskendun kultuuritasandi väärtuste klassifikatsioonile, sest õpikud peaksid peegeldama ning edasi andma makrotasandi väärtuseid.

Käesoleva töö eesmärgiks on leida, milliseid väärtuseid ja väärtushinnanguid sisaldavad majandusteaduskonna sissejuhatavate ainete õpikud ning kas need ka omavahel kuidagi sarnanevad. Töös on kasutatud kvalitatiivset sisuanalüüsi ning vähesel määral ka graafilist analüüsi. Kvalitatiivne sisuanalüüs annab korraliku ülevaate, milliseid kultuuritasandi väärtuseid ja väärtushinnanguid sisaldavad uuritavad õpikud.

Käesoleva uurimistöo märksõnadeks on väärtused, väärtuskasvatus ning majandusõpikud.

„Values in introductory subjects textbooks in School of Economics and Business administration“

There is a lot of constantly changing information around us, which modifies our values in life. The making of decisions and behaviour and is largely affected by the values of a human being. People's values are mostly influenced by home, school, work, media and culture.

In educational upbringing it is of great importance to know, which values are included in educational material, as they play a very important role in modifying students' values. There is a plethora of educational material, so in this thesis I focused on examining highschool textbooks. I analysed four high school introductory subjects textbooks used in School of Economics and Business administration of Tartu University. I concentrated on cultural level values, as textbooks should pass along and reflect macro level values.

The aim of this thesis was to examine, which values are included in the four of the Economic textbooks used at the University of Tartu. In the thesis I used qualitative content analysis and a little graphic analysis. Qualitative content analysis will give a proper overview of the cultural values, which the textbooks include.

Keywords for this thesis are values, educational upbringing and economic textbooks.

SISUKORD

1. Töö teoreetilised lähtekohad	5
1.1 Väärtused ja väärtushinnangud	5
1.2 Väärtuste klassifitseerimine	6
1.3 Väärtused ja nende tähtsus õpikutes.....	10
1.4 Töö eesmärk ja uurimisküsimused	11
2. Metoodika	12
2.1 Valim	12
2.2 Andmekogumine	13
2.3 Andmeanalüüs	14
3. Tulemused ja arutelu	15
3.1 Õpikus 1 leitud väärtused	15
3.2 Õpikus 2 leitud väärtused	16
3.3 Õpikus 3 leitud väärtused	18
3.4 Õpikus 4 leitud väärtused	20
3.5 Uurimisküsimustele saadud vastused ja arutelu.....	23
Töö autorsuse kinnitus	28
Kasutatud kirjandus.....	29

1. Töö teoreetilised lähtekohad

1.1 Väärtused ja väärtushinnangud

Väärtused ja väärtushinnangud on sisemised moraalsed tõekspidamised, mis juhivad meie käitumist, mõjutavad teguviise ning aitavad langetada otsuseid. Need näitavad, mida me peame oma elus vajalikuks, õigeks ning tähtsaks ja aitavad meil seada kõrgeid sihte ning eesmärgi. Samuti peegeldavad need meie arusaamu halvast ja heast, õigest ja valest.

Väärtus on tänapäeva ühiskonnas üsna raskesti defineeritav mõiste. See on tahe midagi omada või saavutada. Väärtused ja nende teadvustamine enesele toimub läbi mõtlemise. Väärtused võivad olla nii materiaalsed (raha, auto, maja) kui ka mittemateriaalsed (efektiivsus, ausus, õiglustunne, töökus). Üldinimlike väärtuste alla kuuluvad näiteks ausus, hoolivus, vastutustunne, õiglustunne, lugupidamine endast ja kindlasti ka teistest. Isiklikest, inimese iseloomujoontega seonduvatest väärtustest on enim hinnatud ausus, heasoovlikkus, visadus, usaldusvärsus, sallivus, heatahtlikkus, õiglustunne, kohusetundlikkus, töökus ja teravmeelsus. Väärtuseid eristatakse eesmärkide ja motiivide kaudu, mida need väljendavad.

Väärtushinnangud on standardid või prioriteedid, mis kujunevad ning pidevalt muutuvad, juhtides meie tegusid ja otsuseid. Väärtushinnangud on mõjutatud väärtuste poolt ning need panevad meid üht või teist moodi käituma, sõltuvalt sellest, mida peame enda jaoks oluliseks. Need on meie moraalse kompassi suunad, mis juhivad ja suunavad meid läbi terve elu.

Väärtused ja hoiakud on koos kõikide sotsiaalsete normide ja reeglitega omavahel seotud, ka erinevate ühiskondlike tasemete vahel (Vedina, 2007). Põhilised väärtushinnangud kujunevad välja inimese elu esimeses pooles, pidades silmas kasvamist, koolis käimist ning teadmiste omandamist. Eesti Vabariigis on põhihariduse omandamine kohustuslik, seega peaksid õpikutes sisalduvad väärtused ning väärtushinnangud olema I, II ja III kooliastme õpilaste hulgas väga sarnased kui mitte täpselt samad (sõltuvalt kasutusel olevast õppekavast ja õppekirjandusest). Gümnaasiumi ning kõrgkooli tasemel õppimine ei ole Eesti Vabariigis kohustuslik. Sellest tulenevalt võiks eeldada, et nende kooliastmete õppematerjalides sisalduvad väärtused on eelkõige mõeldud õppes osalejatele omandamiseks. Omandatavad väärtused varieeruvad sõltuvalt erialasest suunast. Ühiskonnas on isikule omaksvõetud väärtused mõjutatud mitme erineva faktori poolt: haridustase, elukutse, sotsiaalsed tegurid, majanduslikud tegurid, kultuurilised uskumused, geograafiline asukoht.

J. Mikk on oma artiklis „Õppekirjandus väärtuste kujundajana“ kirjutanud nii: „Väärtuskasvatus on demokraatliku ühiskonna vältimatu ülesanne“ (Mikk, 1999, lk 89). Demokraatliku ühiskonna säilitamiseks ning toimimiseks on tähtis noorematele põlvkondadele edasi anda ühiskonnas aktsepteeritavaid ja oluliseks peetavaid väärtuseid. Põhilised väärtused ning väärtushinnangud peaksid välja kujunema keskkonnast meie ümber, nii kodust, koolist kui ka töölt.

1.2 Väärtuste klassifitseerimine

Väärtuste klassifitseerimiseks on sotsiaalteadlased konstrueerinud mitmesuguseid teoreetilisi väärtustelgi, näiteks S. Schwartz'i kultuuri- ja indiviiditasandi väärtusklastrid, Abraham Maslow'i inimvajaduste hierarhia, R. Inglehart'i väärtuselised dimensioonid. Kalmus (1999, lk 6) on seisukohal, et väärtuste uurimisel peab alati eristama mikro- ehk individuaaltasandit ja makro- ehk kultuuritasandit. Seetõttu väidab ta, et õppematerjalid ja õppekavad peegeldavad just makrotasandi väärtuseid. Nõustun Kalmuse arvamusega ja seetõttu keskendun selles uurimuses rohkem kultuuritasandi väärtustele kui indiviiditasandi väärtustele.

Shalom Schwartz'i klassifikatsioonid.

Schwartz (1994) on oma artiklis välja toodud üksikväärtuste põhjal kahe tasandi väärtusklastrid – *indiviidi* ja *kultuuri tasand*. Kultuuritasandi väärtusklastreid on seitse: *peremehelikkus, hierarhia, konservatiivsus, tundmuslik autonoomia, intellektuaalne autonoomia, võrdväärne kohustumine ja harmoonia*“ (vt joonis 1). Käesolevas Schwartz'i klassifikatsioonis on väga põhjalikult lahti selgitatud väärtusklastrid ja nendesse kuuluvad väärtused, kuid minu arvates on see klassifikatsioon väärtuste uurimiseks mõne koha pealt raskesti mõistetav ja aegunud.

<p style="text-align: center;">Peremehelikkus</p> <p style="text-align: center;">Edukus, Ambitsioonikus Sõltumatus, Iseseisvus, Julgus Suutlikus, Oma eesmärkide valimine</p>	<p style="text-align: center;">Hierarhia</p> <p style="text-align: center;">Rikkus, Sotsiaalne võim Autoriteet, Mõjukus Tagasihoidlikkus, alandlikus</p>
<p style="text-align: center;">Konservatiivsus</p> <p style="text-align: center;">Rahvuslik julgeolek, Vastastikused teened Sotsiaalne kord, Oma avaliku imidži säilitamine Vanemate ja eakate austamine Enesedistsipliin, Viisakus Perekonna turvalisus, Vagadus, Kuulekus, Puhtus Traditsioonide austamine, (Elu)tarkus, Andestatavus</p>	<p style="text-align: center;">Tundmuslik autonoomia</p> <p style="text-align: center;">Elust rõõmutundmine Huvitav elu, Vaheldusrikas elu Lõbu, mõnu</p>
<p style="text-align: center;">Intellektuaalne autonoomia</p> <p style="text-align: center;">Uudishimulikkus Sallivus, Tolerantsus Loomingulisus</p>	<p style="text-align: center;">Võrdväärne kohustumine</p> <p style="text-align: center;">Abivalmidus, Võrdsus Oma osa aktsepteerimine elus Sotsiaalne õiglus, Lojaalsus, Ausus Rahu Maailmas, Vastutustundlikkus, Vabadus</p>
<p style="text-align: center;">Harmonia</p> <p style="text-align: center;">Maailm täis ilu Keskkonnakaitse Ühtekuulumine loodusega</p>	

Joonis 1. S. Schwartz'i (1994) kultuuritasandi väärtusklastrid.

Schwartz (2012) on inimeste põhiliste väärtuste teooriat käsitlenud põhjalikumalt ka individuaalsel tasandil. Ta on enda teoorias toonud välja kümme erinevat individuaalset väärtust koos neid defineerivate eesmärkidega– *iseseisvus*, *stimulatsioon*, *hedonism*, *saavutus*, *võim*, *turvalisus*, *konformsus*, *traditsioon*, *heatahtlikkus ning universalism* (vt joonis 2). Individuaalsete väärtuste defineerivad eesmärgid on välja toodud järgneval joonisel.

<p style="text-align: center;">Iseseisvus</p> <p style="text-align: center;">Vabadus, uudishimulikkus, sõltumatus Iseseisvus, eneseaustus</p>	<p style="text-align: center;">Stimulatsioon</p> <p style="text-align: center;">Julgus, huvitav ja vaheldusrikas elu</p>
<p style="text-align: center;">Hedonism</p> <p style="text-align: center;">Lõbu, mõnu, elust rõõmutundmine</p>	<p style="text-align: center;">Saavutus</p> <p style="text-align: center;">Edukus, suutlikkus, mõjukus, ambitsioonikus Intelligentsus</p>
<p style="text-align: center;">Võim</p> <p style="text-align: center;">Sotsiaalne võim, autoriteet, rikkus Sotsiaalne tunnustus, oma imidži säilitamine</p>	<p style="text-align: center;">Turvalisus</p> <p style="text-align: center;">Puhtus, rahvuslik julgeolek, sotsiaalne kord Ühtekuulumistunne, perekonna turvalisus</p>
<p style="text-align: center;">Konformsus</p> <p style="text-align: center;">Kuulekus, viisakus, enesedistsipliin Vanemate ja eakate austamine</p>	<p style="text-align: center;">Traditsioon</p> <p style="text-align: center;">Vagadus, tagasihoidlikkus, mõõdukus Erapooletus, traditsioonide austamine</p>
<p style="text-align: center;">Heatahtlikkus</p> <p style="text-align: center;">Abivalmidus, ausus, andestatavus, lojaalsus Spirituaalne elu, vastutustundlikkus</p>	<p style="text-align: center;">Universalism</p> <p style="text-align: center;">Keskkonnakaitse, ühtekuulumine loodusega, Sallivus, tolerantsus, sotsiaalne õigus, Võrdsus, rahu Maailmas, sisemine harmoonia</p>

Joonis 2. S. Schwartz'i (2012) individuaaltasandi väärtusklastrid.

Maslow'i inimvajaduste hierarhia.

Laialdaselt levinud ja ühe kõige tuntuma bioloogiliste ja sotsioloogiliste vajaduste väärtustamise süsteemi on välja töötanud Abraham Maslow. Ta on koostanud viie-astmelise inimvajaduste hierarhia püramiidi. Tema järgi toimib inimvajaduste hierarhia järgmiselt: füsioloogilised vajadused, turvalisusvajadus, armastus- ja kuuluvusevajadus, tunnustusvajadus ja eneseteostusvajadus. Liikumaks esimeselt tasemelt järgmisele, peavad olema rahuldatud hierarhia esimese astme vajadused. Sama kehtib ka kõrgemate tasemeteni jõudmise kohta.

<p style="text-align: center;">5. Eneseteostusvajadus</p> <p style="text-align: center;">Vajadus jätta endast maha märk/jälg, kasutades ära enda täielikku potentsiaali, võimeid, oskusi ning teadmisi</p>
<p style="text-align: center;">4. Tunnustusvajadus</p> <p style="text-align: center;">Vajadus teiste isikute poolt saadavale tunnustusele</p>
<p style="text-align: center;">3. Armastus- ja kuuluvusevajadus</p> <p style="text-align: center;">Vajadus tunda hoolitsust ning kuuluda mingisse enda jaoks olulisse inimgruppi</p>
<p style="text-align: center;">2. Turvalisusvajadus</p> <p style="text-align: center;">Vajadus turvalise elu ja kaitstuse vastu</p>
<p style="text-align: center;">1. Füsioloogilised vajadused</p> <p style="text-align: center;">Vee-, toidu-, une- ja seksuaalvajadus</p>

Joonis 3. A. Maslow'i inimvajaduste hierarhia.

1.3 Väärtused ja nende tähtsus õpikutes

Eesti põhikooli- ja gümnaasiumiseadusega on sätestatud üldhariduskooli alusväärtused ja põhikooli ning gümnaasiumi ülesanded. Põhikoolil ja gümnaasiumil on nii hariv kui ka kasvatav ülesanne. „Üldhariduskoolis toetatakse õpilase vaimset, füüsilist, kõlblist, sotsiaalset ja emotsionaalset arengut. Luuakse tingimused võimete tasakaalustatud arenguks ja eneseteostuseks ning teaduspõhise maailmapildi kujunemiseks. Oluliseks peetakse väärtuseid, mis tulenevad Eesti Vabariigi põhiseaduses, ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonis, lapse õiguste konventsioonis ning Euroopa Liidu alusdokumentides nimetatud eetilistest põhimõtetest“ (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2018, para 3).

Õpikud on õppetöö juures asendamatuks osaks ning nendest omandame suure osa oma teadmistest. Nad toetavad nii auditoorset, kui ka iseseisvat õppetööd. Konkreetse, ainet läbiva ja seletava õpiku puudumisel tekib vajadus teistsuguste õppematerjalide järele. „Õppetöö on alati seotud kõlblise kasvatusena. Õpikud toetavad teatud väärtusi ja aitavad kaasa teiste hääbumisele. Nad teevad seda mõnikord sõnaselgelt aga sagedamini otsesele pilgule nähtamatult varjatud õppekava kaudu. Me peame teadma, milliseid väärtusi kujundavad meie õpikud ja milliseid nad peaksid kujundama“ (Mikk, 1999, lk 74).

„Hea õpik peaks orienteeruma ärksaimale õpetajale, kes ei võta õpikust n-ö valmismaterjali, et seda õpilastele jagada, vaid keda õpik paneb autoritega kaasa mõtlema, et siis koos noorte inimestega neid käsitlusi arutada ja kas või neile vastu vaielda“ (J. Talvet, 2005, lk 343). Ma nõustun selle tsitaadiga täielikult. Ainult hea õpik ning selles sisalduv informatsioon ei ole piisav tugeva teadmistepagasi omandamiseks. Teadmiste efektiivsel omandamisel on õppejõu roll väga suur. Õppejõud töötab materjali koos õpilastega läbi, innustab neid kaasa mõtlema ning jagab omapoolseid seisukohti.

Teemaga tutvudes ning materjali otsides leidsin, et Eestis on õpikute väärtuseid ja väärtushinnanguid uuritud, kuid uurimused on läbi viidud aastaid tagasi ja sihtgrupiks on olnud madalamad kooliastmed. Veronika Kalmus on uurinud Eestis kasutusel olevates aabitsates sisalduvaid väärtusi kogu 20. sajandi vältel. Tema valimis oli 14 aabitsat, millest mõned olid venekeelsed. Ta ei leidnud eesti- ja venekeelsete aabitsate väärtuste vahel olulisi erinevusi. Väärtuseid aabitsates on mõjutanud suuresti poliitilis-ideoloogilised muutused. Kalmuse esimene tees kinnitab asjaolu, et väärtused moderniseeruvad ajas, kuid traditsioonilised väärtused (Jumala ja religiooni olulisus, vanemate austamine, töö tähtsus, kuulekus) ei ole veel kuhugi kadunud. Kolmanda teesi järgi ei esinenud eesti- ja venekeelsete aabitsate vahel olulisi erinevusi (V. Kalmus, 1999).

Leida Talts (1999) on koostanud uurimuse 2. klassi emakeelelugemike kasvatusväärtuste kohta. Uuritud Eesti lugemikeks olid L. Kivi & M. Rooslehe *Emakeel II klassile* (1994) ning M. Mürsepa & P. Viisimaa *Meie keel* 1. ja 2. osa (1996). Lisaks uuriti veel ka kolme venekeelset lugemikku. Ta jõudis järeldusele, et 2. klassi emakeelelugemikud sisaldavad endas hulgaliselt otseseid ja varjatud kasvatusväärtusi. Sarnaselt Kalmusele, leiab ta, et kasvatusväärtused käivad ajaga kaasas. Taltsi sõnul ei saa õpikutekst olla kõikvõimas vajalike väärtuste kujundamisel, sest väga suuresti mõjutavad lapsi ümbritsev keskkond, infoallikad ning üksikisikute mõju.

1.4 Töö eesmärk ja uurimisküsimused

Väärtuste probleem hariduses on päevakohane ning teema valiku tegin huvist teema olulisuse vastu. Õppimisega kaasneb püsiv muutus inimeses: käitumises, väärtushinnangutes, teadmistes. Eesti Vabariigi riiklike õppekavade järgi kujundavad erinevad kooliastmed õpilase väärtushoiakuid ja väärtushinnanguid, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna eduka koostoimimise aluseks. Tähtsustatakse väärtusi, mis on olulised ühiskonna inimvara ning riigi majanduse arengule (Põhikooli riiklik õppekava, 2014, para 2; Gümnaasiumi riiklik õppekava 2014, para 2).

Õpikute mõju õpilastele on väga suur, sest õpilaste väärtussüsteem on välja kujunemas ning pidevalt muutumas. Seetõttu on uurimistöö eesmärgiks välja selgitada, milliseid väärtuseid ja väärtushinnanguid sisaldavad majandusteaduskonda sissejuhatavad õpikud (K. Homann, A. Suchanek - „Sissejuhatus majandusteadustesse I, II, III“ 2008, 2009, 2010 ning A. Arrak, R. Eamets jt - „Majanduse ABC“ 2002) ning mis rolli need mängivad üliõpilaste väärtushinnangute kujundamisel. Samuti on eesmärgiks võrrelda õpikute väärtushinnanguid omavahel, sest „Sissejuhatus majandusteadustesse“ õpikud on tõlgitud eesti keelde, kuid „Majanduse ABC“ õpik on juba kirjutatud eesti keeles.

Uurimisküsimused:

1. Milliseid väärtuseid ja väärtushinnanguid sisaldavad majandusteaduskonda sissejuhatavad õpikud?
2. Kas ja kuidas sarnanevad uuritud õpikute väärtused väärtushinnangud?

2. Metoodika

2.1 Valim

Valimi valiku tegemine oli raske, kuna õpikuid, mille vahel valida, oli palju. Pidasin kõige sobivamaks võtta valimisse neli õpikut, mida olen ise kasutanud ning mis minu jaoks katavad ära enamuse majandusse sissejuhatavatest teemadest. Valim on selektiivne ning koosneb neljast õpikust: K. Homann, A. Suchanek „Sissejuhatus majandusteadustesse “ 2008; K.Homann, A. Suchanek „Sissejuhatus majandusteadustesse II“ 2009; A. Suchanek „Sissejuhatus majandusteadustesse III“ 2010; A. Arrak, R. Eamets „Majanduse ABC“ 2002 (III trükk). Kõik neli õpikut on olnud Eesti kõrgkoolide õppes kasutusel ning tõenäoliselt kasutatakse neid ka edaspidi.

Edaspidi nimetan uuritud õpikuid järgnevalt:

Õpik 1 - „Sissejuhatus majandusteadustesse“ 2008

Õpik 2 - „Sissejuhatus majandusteadustesse II“ 2009

Õpik 3 - „Sissejuhatus majandusteadustesse III“ 2010

Õpik 4 - „Majanduse ABC“ 2002

Õpikud 1, 2 ja 3 on kõik algselt ilmunud saksa keeles, kuid tõlgitud eesti keelde, tõlkeõigus Jüri Sepp. Need kolm õpikut on väljastatud Tartu Ülikooli Kirjastuse poolt ning neid on kasutatud Tartu Ülikooli Majandusteaduskonna õppes. Usun, et need õpikud sobivad valimisse väga hästi, olgugi, et need on eesti keelde tõlgitud.

Õpik 4 on Audentes Mainor Ülikooli õpik. Selle on koostanud mitmed nimekad autorid: Andres Arrak, Raul Eamets, Toomas Karm, Tõnis Mets, Raul Omel, Romet Rand, Viktor Trasberg, Helina Vigla, Avo Viiol ja Endriko Võrklaev. Esimese trüki eessõnas on ära mainitud, et õpiku ilmumise hetkeks on esialgne variant käsikirjana juba kasutusel umbes sajas Eesti koolis. See õpik peaks samuti valimisse hästi sobima, sest see on kirja pandud eesti keeles ja kasutusele võetud paljude kõrgkoolide poolt.

2.2 Andmekogumine

Oma uurimistöös kasutan summeerivat kvalitatiivset sisuanalüüsi ning ka vähesel määral graafilist analüüsi. Kvalitatiivne sisuanalüüs võimaldab uurida huvipakkuvat nähtust, ehk siis minu enda poolt valitud nelja õpikut ning nendes sisalduvaid väärtushinnanguid. Kõrgkooli õppematerjalid peaks sisaldama kultuuritasandi väärtuseid, mis on enesestmõistetavad ning ühiskonnas aktsepteeritud.

Abraham Maslow'i inimvajaduste hierarhia, Shalom Schwartz'i väärtuste klassifikatsioonid, Louis Paul Pojman'i õpik „Eetika: Õiget ja väära avastamas“ – nende kolme tuntud sotsiaalteadlase seisukohtadele põhinedes koostas in käesoleva uurimuse jaoks kohandatud väärtuste mudeli. Mudelis on neli väärtuste gruppi: *Bioloogilis-füsioloogilised väärtused*, *sotsiaalsed-poliitilised väärtused*, *moraalsed väärtused*, *esteetilised väärtused* (vt joonis 4). *Bioloogilis-füsioloogiliste väärtuste* gruppi lisan sellised väärtused, mis on bioloogiliselt või füsioloogiliselt eluks vajalikud. *Sotsiaal-poliitiliste väärtuste* gruppi kuuluvad nii sotsiaalselt kui poliitiliselt tähtsad ning vajalikud väärtused. *Moraalsete väärtuste* gruppi lisan väärtused, mida ühiskonnas aktsepteeritakse ning väärtustatakse. *Esteetiliste väärtuste* grupis on väärtused, mis pole otseselt eluliselt olulised ning mida inimesed väärtustavad erinevalt. Ise koostatud mudel ja selle väärtustetüübid lihtsustavad erinevate väärtuste leidmist uuritavatest õpikutest.

<p>Bioloogilis-füsioloogilised väärtused</p> <p>Elu, Tervis, Kool Perekond, Loodus</p>	<p>Sotsiaalsed-poliitilised väärtused</p> <p>Vabadus ja õiglus Sallivus, Kultuuriline mitmekesisus Õiguspõhisus, Patriotism Keel, Usk, Teadus</p>
<p>Moraalsed väärtused</p> <p>Ausus, Headus, Töökus Hoolivus, Kaastundlikkus Ratsionaalsus, Mõtteviis</p>	<p>Esteetilised väärtused</p> <p>Ilu, Ülevus Maine, Raha</p>

Joonis 4. Ise kohandatud väärtustegruppide mudel.

2.3 Andmeanalüüs

Esimesele uurimisküsimusele vastuse leidmiseks võtsin kodeerimisjuhendiks enda poolt koostatud väärtustetabeli (vt joonis 4). Minu koostatud mudel peaks olema piisav minu valitud õpikute väärtuste uurimisel ja grupeerimisel. Peamiselt keskendusin neljale majandusõppe valdkonnale: ökonoomika ja eetika; koostöökasud; riik ja organisatsioonid; ratsionaalne käitumine ja majandusteooria.

Andmeanalüüs algas sellest, et lugesin õpikute tekstid korduvalt läbi, tutvusin materjaliga ning saavutasin ülevaate tervikust. Lugesin õpikute tekstid uuesti mitu korda läbi, kuid seekord detailidesse süvenedes. Seejärel tõstsin tekstist esile sõnad ja mõtted, mis näisid üsna selgelt sisaldavat väärtuseid. Nelja õpiku peale lugesin kokku, kui paljudel kordadel esines selgelt leitavaid väärtuseid ning tõlgendasin nende sisu enda arusaama järgi. Leitud väärtused sobitasin enda koostatud väärtuste tabelisse ning tõin välja endapoolse seisukoha.

Lisasin enda koostatud mudeli väärtusgruppidele lisaks veel ka **negatiivsete väärtuste** grupi. Sellesse gruppi kuuluvad näiteks sõda, vaesus, korrupsioon, teiste petmine ja muud sarnased negatiivsed väärtused. Õpikutes esines palju erinevaid **näiteid, eeskujusid, reegleid ja printsiipe**. Minu jaoks kõige huvitavamad nendest on tulemuste osas välja toodud koos omapoolse arvamusega.

Teisele uurimisküsimusele leidsin vastuse, kui esimesele uurimisküsimusele oli vastatud täies ulatuses. Leidsin seosed ja erinevusi. Õpikutes esinevate väärtuste põhjal tuletasin seoseid ja erinevusi, mille üle ka arutlesin. Lisaks tegin õpikutest leitud väärtuste põhjal tulpdiaagrammi, mis annab graafilise ülevaate õpikutes esinevate väärtuste sagedusest ja sarnasusest.

3. Tulemused ja arutelu

3.1 Õpikus 1 leitud väärtused

1. **Bioloogilis-füsioloogilised väärtused (elu, tervis, kool, perekond, loodus)** – esines kahel korral.

„Pidevalt kasvavad keskkonnaprobleemid toovad kogu aeg meile juurde hulgaliselt uusi reegleid üsna erinevates valdkondades“ (lk 139). Arvan, et see on suunatud jätkusuutlikule arengule ning tulevaste põlvete huvide kaitsmisele. Reeglid ja piirangud on vajalikud, et kaitsta loodust ja kokkuvõttes meid kõiki.

2. **Sotsiaalsed-poliitilised väärtused (vabadus, õiglus, sallivus, kultuuriline mitmekesisus, õiguspõhisus, patriotism, keel, teadus, usk)** – esines kümnel korral.

„Ökonoomika tegeleb vastastikku kasuliku ühiskondliku koostöö võimaluste ja probleemidega. Mõnes mõttes on kogu järgnev kursus selle lause kommentaar“ (lk 13). Ökonoomika ongi nende koostöö võimaluste ja probleemidega tegelev teadus. Antud tsitaat sobiks ka *moraalsete väärtuste* gruppi.

3. **Moraalsed väärtused (ausus, hoolivus, töökus, headus, kaastundlikkus, koostöö, vastutus)** – esines kolmeteistkümnel korral.

Vastutuse näide – „Küsimus on selles, kuidas reguleerida vastutust ja keda panna õnnetuskahju eest vastutama. Tool vajub kokku, telekas plahvatab, arvuti jookseb kokku, tabletid tõstavad vererõhku. Kes peaks iga juhtumi korral vastutama?“ (lk 178). Tõesti, kes peaks sellistel juhtudel vastutama? Kui kaugele peaks minema otsimisega, et leida keegi, kes on nõus vastutuse enda peale võtma? Võtame näiteks tooli, mis kokku vajub. Ostetud kohalikust mööblipoest, mis on sisseostetud näiteks Hollandi edasimüüjalt, kes omakorda saab kauba Hiinast, ja mitte otse tehasest, vaid vahendajalt või edasimüüjalt. Rääkimata veel tooli kokkupanemiseks vajaminevatest osadest ning tööriistadest.

„Sisemine motiiv nagu töö rõõm“ – tugev stiimul, mis suunab meie käitumist. Kui miski teeb meid rõõmsaks või pakub rõõmu, siis tekib tahe seda tunnet uuesti kogeda. Kui tunnend oma tööst rõõmu, teed seda ka rõõmsamalt ning kergema meelega (lk 75).

Pead murdma ning abi paluma võttis mind näide professorite kiusatusest mõni kord parandada tudengi hinnet, kes isiklikel põhjustel ei saanud piisavalt eksamiks valmistuda.

Paraku tähendaks järeleandmine siin stiimuli loomist teistele välja tulla sama ettekäändega, selle asemel, et hoolsamalt õppida (lk 73).

4. Esteetilised väärtused (ilu, ülevus, maine, raha) – esines kolmel korral.

Õpikus on välja toodud nii: „**Maine ehk reputatsioon** on sotsiaalse stiimuli oluliseks erivariandiks. Soov olla teistele usaldusväärseks partneriks, kaastöötajaks või esindajaks võib inimese käitumist tugevalt mõjutada“ (lk 74).

Pidevalt on õpikus mainitud „rahalisi ehk monetaarseid stiimuleid“ nagu rikkus ja raha. Monetaarsed stiimulid (raha) on väga tähtsad, mille eest saab (peaaegu) kõike.

Negatiivsed väärtused – esines viiel korral.

Mainitud oli ära sõda, võitlus võimu pärast, soovimatu käitumine ning röövimine. Esimeseks näiteks oli see, et pidevalt käib kõigi sõda kõigi vastu ning võitlus võimu pärast isikute, klasside, ideoloogiate, organisatsioonide, riikide ja tervete ühiskonnasüsteemide vahel. See on karm tõsi, mida võib mitmeti (ka valesti) mõista.

Negatiivselt oli veel välja toodud kasvav maailma rahvastik ning sealjuures ka nappidest ressurssidest huvitatute arv.

3.2 Õpikus 2 leitud väärtused

1. Bioloogilis-füsioloogilised väärtused (elu, tervis, kool, perekond, loodus) – esines kolmel korral.

„Institutsioonid on reeglite süsteemid ning üks ajaloo suuremaid küsimusi alates Hammurabi, Moosese ja Soloni aegadest on ikka olnud: kust need reeglid tulevad ja kui õigustatud ja/või põhjendatud nad on? ... Kreeklased viitasid looduslikule korrale, kosmosele. See pidi sobima ka linnriigi (*polis*) sotsiaalse korra eeskujuks. Niisuguse mõtteviisi kaasaegsem variant esineb tänapäeval loodusteaduses ja sotsiaalbioloogias, mis tuletavad sotsiaalsed normid loodusteadlikult käsitletava inimloomuse põhjal“ (lk 15).

„Praktiliselt kehtib igal pool maailmas koolikohustus, ehkki selle elluviimise tingimused on väga erinevad. Selle kohustuse mõte on anda lastele head eeldused hilisemaks tootlikuks tegevuseks. Loomulikult pole siin võitjaks üksnes lapsed, vaid kogu ühiskond. Et see saaks tõepoolest üldiselt võimalikuks, võtab riik nende investeringute finantseerimise enda peale“ (lk 47).

2. Sotsiaalsed-poliitilised väärtused (vabadus, õiglus, sallivus, kultuuriline mitmekesisus, õiguspõhisus, patriotism, keel, teadus, usk) – esines viiel korral.

Kõige enam pakkus mulle huvi Vana-Kreeka filosoofi Herakleitose (550-480 eKr) sõnad: „Sõda on kõigi asjade isa“. Turumajanduse kontekstis tähendab see, et õigesti juhitud, st reeglitele allutatud konflikt (konkurents) võib tuua kõigile kasu. Sama suunaga on Thomas Hobbesi idee lõpetada kõigi võitlus kõigi vastu – pidades silmas kodusõda. Õpikus toodi välja, et sellele idee järgnes põhjapaneev avastus, et dilemmastruktuurid saab panna sotsiaalse korra teenistusse. Need peavad aga olema ülimalt oskuslikult kujundatud (lk 86). Thomas Hobbesi idee oli suur avastus ja saavutus, just majandusalaselt, seega liigitasin selle teaduse ja õiguspõhisuse alla.

3. Moraalsed väärtused (ausus, hoolivus, töökus, headus, kaastundlikkus, koostöö, vastutus) –esines viiel korral, tähtsamad enesedistsipliin ja koostöö.

„Inimesed peavad ise ja ühiselt kindlaks määrama koostöökasude saamise reeglid. Ühiskondlike mängureeglite teooria lähtepunktiks on seetõttu demokraatia kui legitimeerimisvorm: iga reegel vajab kõigi osaliste heakskiitu“.

Koostöö on tähtis moraalne väärtus, mis elus edasi viib. Kui suudame panna paika reeglid, mis kõigile sobivad, on eeldatav kasu kõige suurem.

4. Esteetilised väärtused (ilu, ülevus, maine, raha) –esines ainult korra.

Raha. Mis on raha? Välja on toodud raha funktsioonid, raha nii vahetus- ja väärtuse säilitamise vahendina ning raha arvestusühikuna (lk 162-166).

Välja toodud printsiibid ja näited:

„Demokraatia ei ole meie jaoks riigivorm, vaid inimliku koostegevuse universaalne printsiip, millest alles kujuneb muu hulgas riik kui institutsioon“ (lk 19).

„Ateistil ei ole mingit alghuvi usuvabadusprintsiibi vastu. Ent kui ta vaatab koostegevust ühiskonnas, kus on ka usklike, võib temast oma huvides saada usuvabaduse tuline pooldaja.“

Hüvitise maksmise näide praktikast - Saksa vald Kleinblittersdorf maksis Prantsuse naabervallale hüvitist selle eest, et too loobus prükipõletusettevõtte rajamisest. Kui ettevõtte oleks rajatud, oleks see viinud alla Saksa valla väärtust kui ka selle ala üldpilti (lk 147).

Huvitavaks pidasin ka näidet: „loll, kes saab kirikuski peksta“. See tähendab seda, et kõik tahavad alati olla kõige paremas seisus. Kuid kusagil peab leiduma keegi, kes on nõus olema see teadlik või mitteteadlik „loll“ halvemas seisus, muidu tekib olukord, kus kõik sõdivad kõigiga (lk 79). Keegi peab ennast ohverdama, et kellelgi teisel oleks parem. Seda tuleb ette nii igapäevaelus kui ka majanduses. Teiste abistamine ning enese ohverdamine on väga imetlusväärsete teod, mis aitavad pälvida teiste ühiskonnaliikmete austuse.

Negatiivsed väärtused – esines kolmel korral.

Need samad Herakleitose sõnad „Sõda on kõigi asjade isa“ võib mõista kaheti. Paigutasin selle lisaks *moraalsetele väärtustele* ka negatiivsete väärtuste alla, sest sõjal on ka negatiivne tähendus.

Musta turu loomise mõjud ning heroiin kui hüvis (lk 134-136).

Tegevusutilitarismi teooria. „Utilitarism hindab moraalselt heaks sellise tegevuse, mis maksimeerib kasu, olgu siis ühiskonna üldkasu või selle suuruse inimese kohta. See viib meid üksikute tegevuste kasuarvestuse juurde. Seepärast võib siinkohal rääkida nn tegevusutilitarismist. Viimase raames on võimalik õigustada valetamist või suisa tapmist, vähemalt juhul kui üldine kasu suureneb. Kuid see räägib vastu meie moraalsele tõekspidamistele. Nii ei saa tegevusutilitarismi pidada eriti heaks teooriaks“ (lk 23-24).

3.3 Õpikus 3 leitud väärtused

1. **Bioloogilis-füsioloogilised väärtused (elu, tervis, kool, perekond, loodus)** – ei esinenud selgelt kordagi.
2. **Sotsiaalsed-poliitilised väärtused (vabadus, õiglus, sallivus, kultuuriline mitmekesisus, õiguspõhisus, patriotism, keel, teadus, usk)** – esines neljal korral, tähtsamateks väärtusteks korruptsioon, põhiseadused ja usk.
„Turumajanduses tagatakse moraal põhiliselt, kuid mitte üksnes, **ühiskondlike raamtingimustega** (põhiseadus, seadused, eeskirjad jms). Kui raamtingimused puuduksid, oleks tegemist reeglite ja kohtunikuta jalgpall. Tulemuseks oleks varsti reegliteta maadlus (*catch-as-catch-can*)“ (lk 108-109). Ühiskondlikud raamtingimused on väga paljudes erinevates situatsioonides ning olukordades põhialuselised ning ilma nendeta hakkama ei saaks.

Leidsin sellest õpikust usulise väärtuse, **kristliku armastusekäsu** näol (lk 107). See on kõigi õpikute peale ainuke selgelt eristatav usuline väärtus.

3. Moraalsed väärtused (ausus, hoolivus, töökus, headus, kaastundlikkus, koostöö, vastutus) – esines neljal korral, koostöö, solidaarsuse ja moraali näol.

„Reeglid tähendavad kindlasti tegevuspiiranguid. Võib küsida, miks inimesed niisuguseid reegleid vajavad? Mõte on selles, et avada nende piirangute kaudu kõrgemalt hinnatavad koostöövõimalused. ... Reeglid ise leiavad põhjenduse kasukaalutluses. Kasutaotlusel ja moraalil on nii ühine tüvi: mõlemad lähtuvad individuaalsest kasutaotlusest kasu avatud mõiste laias tähenduses, mida me ju üldiselt kasutamegi. Moraal on siis kindel instrument, tegemaks individuaalset kasutaotlust jätkusuutlikuks, sest indiviid suudab vaid koostöös teistega saavutada oma kasu optimumi ja teised on koostööks valmis vaid siis, kui neilegi sellest kasu tõuseb. Sisuliselt jutustasime siin ökonoomiliselt ümber selle, mida eetika terminoloogias nimetatakse **solidaarsuseks**“ (lk 109).

4. Esteetilised väärtused (ilu, ülevus, maine, raha) – ei esinenud selgelt kordagi.

Välja toodud printsiibid ja näited:

Kaks kõige huvitavamat reeglit olid **kuldne reegel** ja **kategooriline imperatiiv** (lk 107).

Kuldne reegel positiivselt: kohtle teisi nii, nagu sa tahad, et teised sind kohtleksid.

Kuldne reegel negatiivselt: ära tee teistele seda, mida sa ei taha endale tehtavat.

Kategooriline imperatiiv: toimi vaid niisuguse maksiimi järgi, mille puhul sa võid ühtlasi tahta, et see saaks üleüldiseks seaduseks.

Need kaks reeglit on väga mõjuvõimsad ning kui lugeja neid mõistab ning nendest aru saab, siis peaks see neile ka kasu tooma ning nende elu üldpilti parandama.

Negatiivsed väärtused – esines 3 korda, vaesuse, töötuse ja korrupsiooni näol.

„Korrupsioon levib pidevalt. Meie intuitsioon ja eetika ütlevad, et korrupsioon on moraalselt taunitav. Korrupsioon on praktiliselt kõigis riikides ka seadusega keelatud. Kõik see ei paista siiski korrupsiooni levikut peatavat“ (lk 97-98). Korrupsioon on aususe puudumine, seega negatiivne väärtus.

3.4 Õpikus 4 leitud väärtused

1. **Bioloogilis-füsioloogilised väärtused (elu, tervis, kool, perekond, loodus)** – esines üheksateistkümmel korral.

„Tarbimine ongi vajaduste rahuldamine!“ (lk 113).

Ratsionaalse tarbimiskäitumise teema all on välja toodud A. Maslow'i vajaduste hierarhiline struktuur ja sellega seonduvad valikud isiku elus. „Olukorras, kus meil on võimalus realiseerida ka oma kõige kõrgemaid vajadusi, tekib küsimus, kuidas omandavad inimese erinevad vajadused paraja vahekorra. Võib väita, et seda mõjutavad nii isiksuse kui välise keskkonna tingimused. Üks inimene peab esmatähtsaks füsioloogilisi, teine aga sotsiaalseid vajadusi“ (lk 114).

2. **Sotsiaalsed-poliitilised väärtused (vabadus, õiglus, sallivus, kultuuriline mitmekesisus, õiguspõhisus, patriotism, keel, teadus, usk)** – esines seitsmeteistkümmel korral.

Robin Hoodi funktsioon –,Optimaalsema sissetuleku jaotuse saavutamiseks töötatakse välja programme, mis tagavad tulude ühtlasema jaotuse ühiskonna liikmete vahel. Sellisel juhul täitab valitsus **Robin Hoodi funktsiooni**, võttes rikkastelt ja andes vaestele“ (lk 273). See võib küll mõnele näida ebaõiglasena, kuid see on neile, vähemvõimekatele võimalus tulla turule ning see ka arendab turul konkureerimist. See võib viia parema hinna/kvaliteedi suhteni, sortimendi laienemiseni ja veel endaga kaasa tuua palju muud vajalikku. Selle võib ka liigitada *moraalsete väärtuste alla*.

Sotsiaalse õigluse kohta on toodud välja näide, kus Ameerikas tänaval elav eluheidik lasti ümbervalimist taotleva rahvasaadiku poolt üles korjata, puhtaks pesta, kõht täis süüa ning kahe puhta lina vahele magama panna. Seda kõike hääle kogumise jaoks. Kui kodutu rünnakust toibus, läks ta oma endise elustiili juurde tagasi. Lõpuks kaevast ta veel kongresmeni kohtusse. Hagi sisuks oli kahjutasu nõue, kuna kodutu oli vägivaldselt välja kistud enda poolt vabalt valitud ja omale harjumuspäraseks muutunud elukeskkonnast (lk 62). Kas kõigil on õigus selliseks käitumiseks? Või võime kohelda kedagi teisiti tema eelistuste? Minu arvates oli rahvasaadiku tegu vale ja kedagi tema tahtmise vastu niiviisi ära kasutada pole õige.

3. Moraalsed väärtused (ausus, hoolivus, töökus, headus, kaastundlikkus, koostöö, vastutus) – esines kaheksal korral.

„On selge, et kolledžis õppivate ja õpetavate inimeste kogu kasulikkus oleks suurem, kui kõik kasutaksid arhitekti kavandatud teeradu. Seda muidugi eeldusel, et kõigile meeldib ilus roheline muru rohkem kui pruunid sissetallatud rajad“ (lk 23). Kolledži muru näite liigitasin hoolivuse, vastutuse, headuse ja koostöö järgi *moraalsete väärtuste alla*.

4. Esteetilised väärtused (ilu, ülevus, maine, raha) – esines üheksal korral.

„Asju, mille vahel valida, on tohutult palju. Ja selge on see, et mida rikkamad me oleme ja mida suuremad on meie sissetulekud, seda suurem on ka meie valikuvõimalus. Vaene inimene saab valida töөлõõduks bussi ja trammi vahel, rikas peab otsustama, kas sõita suvisele puhkusereisile Mallorca saarele laeva või lennukiga. Seejuures peame arvestama, et meie ressursid – nii raha kui aeg – on alati piiratud. Ja seda nii rikkal kui vaesel. Rahaga olevat üldse vaid kaks võimalust: kas seda pole üldse või on väga vähe. Vajadused on nende rahuldamise allikatest alati suuremad, rahuldatud vajadus tekitab kohe uue“ (lk 17). Raha ning aja üle diskuteeritakse pidevalt. Enamjaolt on nii aega kui ka raha vähe. Harva kuuleb kedagi, kellel on aega ja/või raha üleliiast. Nõustun, et nii aeg kui raha on piiratud ning rahuldatud vajadus tekitab kohe uue või hoopis lausa mitu uut vajadust.

Välja toodud printsiibid ja näited:

„Ratsionaalne olla on ignorantne, kui informatsioon maksab oma väärtusest rohkem“ (lk 25).

„Võib öelda, et tootmisteguritest kõige võrdsemalt on jaotunud töö ehk aeg kui potentsiaalse töö alus. Nii Kopli kodutu kui Bill Gatesi ööpäev on 24 tundi pikk, küll aga mitte tööpäev. Kui palju kellelegi tema töötatud tunni eest palka makstakse, sõltub aga nii töötatud ajast kui selle hinnast. Demokraatlikes ühiskondades ei saa kedagi tööle sundida vastu tahtmist. Igaühel on õigus ja võimalus valida lillelõhna ja linnulaulu või töö vahel (va need, kellele see on ametiks)“ (lk 63).

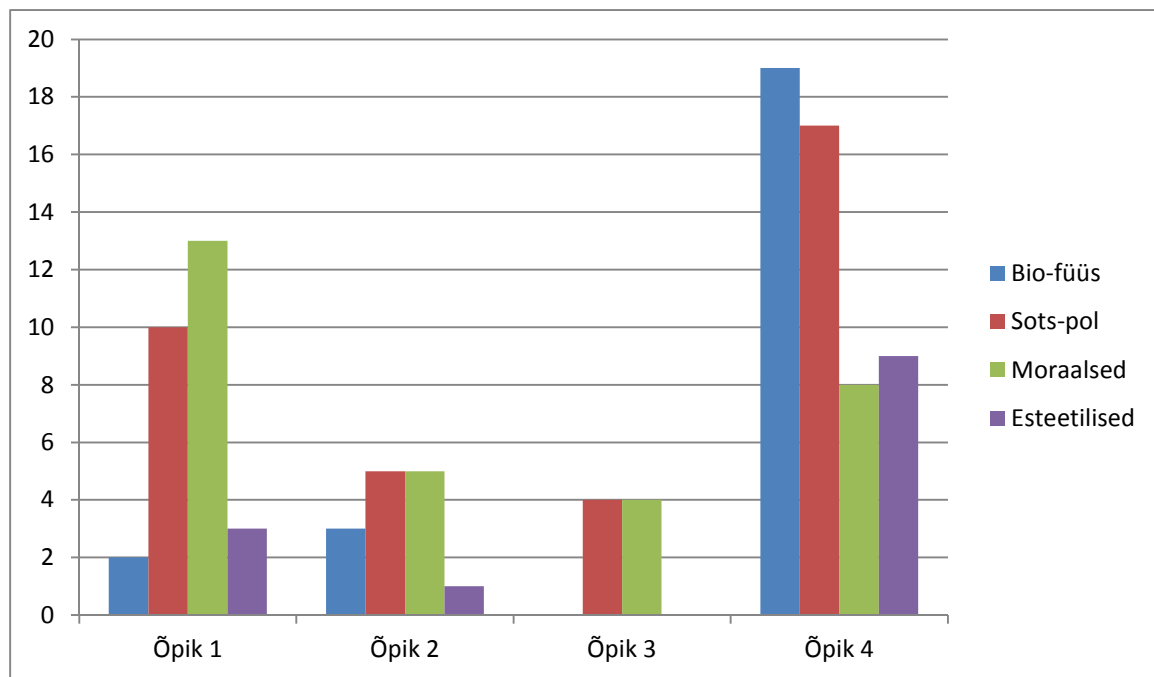
„Oletatakse, et **tarbija eelistused on transitiivsed**. See tähendab, et kui tarbija peab kilo õunu paremaks kui kilo pirne ja kilo pirne paremaks kui kilo kartuleid, siis peab ta ka kilo õunu paremaks kui kilo kartuleid“ (lk 119). See on väga hea näide seletamiseks **transitiivsete eelistuste** mõistet.

Negatiivsed väärtused – esines ühel korral.

„Kiusatus rikkuda reegleid, näiteks minna punase fooritulega üle tee, võib osutada suuremaks kui ratsionaalsusega saavutatav kasu. Üdini ja alati ratsionaalses maailmas ei tahaks meist vist keegi kuigi kaua elada“ (lk 21). Reeglite rikkumine ning sellest tulenevad õnnetused kuuluvad negatiivsete väärtuste alla.

3.5 Uurimisküsimustele saadud vastused ja arutelu

Esimesele uurimisküsimusele sain vägagi selge vastuse. Majandusteaduskonda sissejuhatavad õpikud sisaldavad palju erinevaid väärtuseid, mis aitavad kujundada õppiva noore väärtushinnanguid. Uuritud õpikud olid enamjaolt kergesti loetavad ning mõistetavad, va õpik 3, kus oli käsitletud metodoloogiat. Sellest tingitult sisaldas õpik 3 ka kõige vähem väärtusi. Õpikutes 1, 2 ja 4 oli käsitletud majandusteoreetilisi seisukohti, mistõttu esines nendes ka kordades rohkem väärtuseid. Mahu poolest oli kõige suurem õpik 4, kus enda koostatud mudeli põhjal esines ka kõige rohkem väärtusi. Paaril korral ei suutnud ma otsustada mõne väärtuse paigutuse üle. Nendel juhtudel kasutasin tekkinud arusaamatuste lahendamiseks ja kindlamate otsuste tegemiseks oma ema (magistrikraad majanduses) ning õe (9. klassi õpilane) abi. Õpikutest leitud väärtuste klassifitseerimise kohta tehtud otsuste üle arutlesin põhjalikumalt eelmistes peatükkides. Tehtud argumentide toetamiseks koostasid õpikutes esinevate väärtuste sageduste põhjal tulpdiagrammi (vt joonis 5).

Joonis 5. Tulpdiagramm õpikutes esinevate väärtuste sageduse kohta.

Väärtuste edasiandmiseks ja õppiva noore väärtushinnangute kujundamiseks on uuritud õpikutes kasutatud moraalseid lugusid, selgitavaid näiteid, mitmeid eeskujusid, reegleid ja printsiipe. Kõik eelnevalt loetletud meetodid mõjutavad väga tugevalt õpikutes edasiantavaid väärtuseid ja väärtushinnangute väljakujunemise protsessi. Nende abil kujutatakse õpikutes erinevaid situatsioone, käitumismaneere ja hoiakuid, mille eesmärgiks

on võimalikult täpselt sarnastuda lugeja kogemuste või fantaasiaga ning tekitada sealjuures mugav ning tuttav tunne.

Kõige enam oli õpikutes väärtuste edasiandmiseks kasutatud näiteid. Näiteid on kasutatud mõistete, hoiakute ja käitumismaneeride defineerimiseks. Nagu majandusõpikutele kohane, esines õpikutes kõige rohkem näiteid just koostöö kohta. Näidete abil on mitmel korral välja toodud koostöö, selle kasulikkus ning kuidas koostööd majandusalaselt võimalikult optimaalselt ära kasutada. Kõige enam meeldis mulle konkurentide koostegevuse näide autotööstusest, kus *Porche* ja *Daimler-Benz* asutasid 1995. aastal ühiselt osühingu, mis hakkas arendama ja tootma välisklientidele liikuvaid katuseid mõlema firma vastavate mudelite tarvis. See tähendab, et konkurendid peavad oma üheks edu võtmeks just koostööd.

Reeglite omapäraks on mõjutada kindlakäeliselt hoiakuid, käitumisviise kui ka väärtushinnanguid. Neil on väga tähtis roll kasvatusväärtuste edasiandmises. Terve elu vältel järgivad inimesed ühiskondlikult aktsepteeritavaid reegleid ja tõekspidamisi, isegi mõningates olukordades loovad neid ise. Kindlate reegliteta ühiskonnas puuduksid ühesed arusaamad käitumisnormidest. Uuritud õpikutes esines mitmeid reegleid, näiteks kolmandas õpikus oli ära mainitud **kuldne reegel** ja Immanuel Kanti **kateooriline imperatiiv**. Kuldne reegel on pärit kaugest minevikust ning seda järgitakse ka tänapäeval. Positiivsest küljest tuleks selle järgi teisi kohelda nii, nagu sa tahad, et teised sind kohtleksid. Negatiivsest küljest ei tohiks teistele teha seda, mida sa ei taha, et sulle tehtaks. Kuldne reegel on minu arvates väga sarnane *win-win* ehk võidan-võidad mõtteviisile, mis on üks inimsuhete kuuest paradigmast. Kateoorilise imperatiivi järgi peaks toimima selliste ellu suhtumise põhimõtete järgi, mille puhul võiks tahta, et need saaksid üldiseks seaduseks.

Eeskujud esines õpikutes päris sageli. Isikutest olid eeskujudeks näiteks Bill Gates, Moses, Solon, Herakleitos, Robin Hood. Käitumismaneerid ja hoiakud olid eeskujudena edasi antud erinevate tegelaste ja osapoolte kaudu. Eeskuju kui enesele teadvustatud käitumismaneer on tavaliselt üle võetud kelleltki teiselt. Eeskujud võivad olla nii positiivsed, kui ka negatiivsed ning mõlemad on tähtsad meie väärtushinnangute väljakujunemisel. Positiivseid eeskujusid tasustatakse ning negatiivseid karistatakse. Eeskuju tasustamisel on suurem mõju kui karistamisel ning positiivset eeskuju järgitakse kergemini.

Väga osavalt on kogu esimese õpiku vältel kasutatud erinevate seisukohtade selgitamiseks erinevaid lugusid ning juhtumisi filoloogia professori ja esimese aasta tudengi vahel. Nende omavahelistes tegemistes on põhjalikult ning arusaadavalt lahti seletatud mõlema osapoole vaatenurgad ja seisukohad. Minu arvates on professori ja tudengi näitelood

väga mõjukad väärtuste edasiandmisel. Antud lood meenutavad mulle üht populaarset inglise keelset ütlust -*There's two sides to every story* - mis tähendab, et igal jutul on kaks poolt. Samalaadset mõtteviisi on proovitud nende lugude kaudu edasi anda.

Negatiivseid väärtuseid esines õpikutes samuti päris mitu. Läbimõttlemata negatiivsete väärtuste ja eeskujude esitamine õpikutes võib olla ohtlik õpilaste väärtushinnangute väljakujunemisele ja arenemisele. Mitte ükski õpikutes esinevatest negatiivsetest väärtustest ei omanud ohtlikku mõju väärtushinnangute väljakujunemisele, pigem olid need teadvustava ja ennetava mõjuga.

Kõige enam esines uuritud õpikutes *sotsiaal-poliitilisi väärtuseid*, millele järgnesid *moraalsed väärtused*. *Sotsiaal-poliitilistest väärtustest* oli õpikutes välja toodud kõik üheksa väärtust - vabadus, õiglus, sallivus, kultuuriline mitmekesisus, õiguspõhisus, patriotism, keel, teadus ning usk. *Moraalsetest väärtustest* olid õpikust samuti leitavad kõik seitse väärtust - töökus, moraal, ausus, kaastundlikkus, hoolivus, koostöö ning vastutus. Veidi vähem *moraalsetest väärtustest* esines õpikutes *bioloogilis-füsioloogilisi väärtuseid*, kuid ka selles grupis olid esindatud kõik viis väärtust - elu, kool, perekond, tervis ning loodus. Kõige vähem esines *esteetilisi väärtusi*, millest oli ära mainitud raha ja maine. *Esteetiliste väärtuste grupp* oli ainuke grupp, mille kõik väärtused ei kajastunud uuritud õpikutes. Kõikide õpikute peale kokku oli kõige enam esinevaks väärtuseks koostöö. Majanduslikele teooriatele omaselt on koostöö üks tähtsamaid väärtusi, aidates edendada nii indiviidi kui ka ühiskonna arengut. Enda koostatud mudelit pean edukaks. Mudeli põhjal olid neljast uuritavast õpikust kolmes esindatud kõik väärtuste grupid. Nende hulka ei kuulunud kolmas, metodoloogia õpik.

Õpikutes 1, 2 ja 3 võiks rohkem toetada *bioloogilis-füsioloogilisi väärtuseid*, sest need on olulised puhta looduse hoidmise, nappide loodusressursside säilitamise ja väärtusliku elu elamise seisukohalt. Veel olulisemad on need väärtused tulevastele põlvkondadele. Kõikides õpikutes võiks toetada rohkem usulisi väärtusi, sest kõigi nelja õpiku peale oli leitav ainult üks usuline väärtus, kristliku armastusekäsu näol.

Teisele uurimisküsimusele sain päris selge vastuse. Õpikutes esineb sarnaste teemade juures mitmeid sarnaseid väärtusi. Enda koostatud mudeli järgi esines kõikides õpikutes vähemalt neli *moraalset väärtust*. Võrreldes teiste väärtustegruppidega, on *moraalsed väärtused* esitatud kõigis õpikutes mõõdukalt ning võrdselt. Sarnasteks väärtusteks õpikutes olid koostöö, *homo economicus*, raha ning sotsiaalne võim. Majandusalaste õpikute kohta on need väärtused sobilikud. Koostöö on elus edasijõudmiseks (individaalselt kui ka ühiskondlikult) väga tähtis, sama arvamus kajastub ka raha ning iseseisvuse kohta. Mulle

üllatuseks esines eesti keeles avaldatud õpikus (õpik 4) rohkem *bioloogilis-füsioloogilisi väärtusi*, kui teistes õpikutes kokku. Sama kehtib ka *esteetiliste väärtuste* kohta. Selline erinevus on kindlasti tingitud õpiku mahust, kuid võib olla ka õpikute kultuurilistest erinevustest või autori enda tõekspidamistest ja põhimõtetest.

Talts (1999) on maininud, et muutused laste väärtushinnangutes on paeluv teema, mille üle arutledes jõutakse tihtipeale arusaamani, et kindlad ja selged põhiväärtused on kadumas ning ühiskonda on tabanud eetilise kriis. See väikest paanikat meenutav informatsioon on umbes 20 aastat vana ning eeldatavasti ka aegunud. Oma 15-aastase õppekogemuse, käesoleva uurimistöö ning selle tulemuste põhjal olen veendunud, et kindlad ja selged põhiväärtused pole õpikute kuskile kadunud. Väärtushinnangute muutuste teemal edasi mõtiskledes, jõudsin järeldusele, et kõige suuremat ohtu põhiväärtuste ja väärtushinnangute muutumisele kujutab digiajastu pidev areng koos digitaalse tehnoloogiaga.

Õppeprotsessis on viimastel aastakümnetel toimunud suured muutused. Igapäevaselt kasutame igasuguses õppes uue põlvkonna digiseadmeid, infosüsteeme ja digitaalset õppevara, tõstes õppevaliteeti ning muutes õppimist kergemaks. Digitehnoloogia rakendamine nii õpetamises kui õppimises loob õppetöö läbiviimiseks järjest uuemaid ja innovaatilisemaid võimalusi. Tänapäeval läheb ainult vaja internetiühendusega nutiseadet, et pääseda ligi suurtesse digitaalsetesse andmebaasidesse (EBSCO, CINAHL, Web Of Science jt) ning nendes sisalduvatele õppematerjalidele. Digitaalajastu mõju on suur hulk õppematerjale muutunud digitaalseks, ka paljud õpikud on ümber kirjutatud e-õpikuteks. Tohutult suures internetipilves olev informatsioon aga ei pruugi alati olla kättesaadav. Samuti pole garanteeritud pilve turvalisus ning säilivus. Selle tulemusena võib järeldada, et vähenenud on õpikute kasutamise osakaal õppetöös, kuid õpikute osatähtsus jääb samale tasemele. Väga suur hulk inimkonna teadmistest ja algtõdedest on kajastatud väga paljudes raamatutes ning õpikutes.

Aune Valk (2005) on analüüsinud täiskasvanuõpet Eesti ülikoolides. Ta mainib ära, et Eestis on e-õppest olnud väga palju juttu. 2000. aastal korraldati Tartu Ülikooli avatud ülikooli üliõpilaste hulgas küsitlus, kus uuriti üliõpilaste seisukohti seoses e-õppega ja selles osalemisega. Küsitluses osalenutest oli enamik (koguni 88%) huvitatud e-õppes osalemisest. Kõige soovitud oli üliõpilaste hulgas, et e-õpe toetaks iseseisvat tööd. Ainult 16% üliõpilastest soovis, et loengute arv väheneks ning arvuti asendaks senist auditoorset tööd. 14% küsitletutest olid arvamusel, et e-õpe võetakse kasutusele, kuid väikses mahus.

Kokkuvõttes olen uurimistöo tulemustega väga rahul. Tulemuste põhjal võib väita, et majandusteaduskonda sissejuhatavate ainete õppematerjalides esineb suur hulk selgeid väärtuseid, mis mängivad rolli õppiva noore väärtushinnangute kujundamisel. Väärtuste, hoiakute ja käitumismaneeride edasiandmiseks oli õpikutes kasutatud erinevaid näiteid, printsiipe, reegleid ning eeskujusid. Oleks huvitav lugeda ja võrrelda kellegi teise koostatud samalaadset uurimust Eesti kõrgkooli õppematerjalides sisalduvate väärtushinnangute kohta. Sarnases uurimuses esitatud tulemused toetaksid või lükkaksid ümber minu uurimuses tehtud järeldused.

Töö autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrekselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Autori allkiri:

Juhendaja allkiri:

Kuupäev:

Kasutatud kirjandus

Arrak, A. & Eamets, R. (2002) *Majanduse ABC* (III trükk). Greif Trükikoda.

Arvist, M. & Heinla, E. (2001) *Kultuur, elukvaliteet ja väärtushinnangud*. Tallinn.

Eesti Haridus- ja Teadusministeerium (2014) *Eesti elukestva õppe strateegia 2020*. Tallinn.

Kättesaadav: <https://www.hm.ee/sites/default/files/strateegia2020.pdf>

Gümnaasiumi riiklik õppekava (2014-) <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014021>

Homann, K. & Suchanek, A. (2008) *Sissejuhatus majandusteadustesse*. Tõlkeõigus J. Sepp. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Homann, K. & Suchanek, A. (2009) *Sissejuhatus majandusteadustesse II*. Tõlkeõigus J. Sepp. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Homann, K. & Suchanek, A. (2010) *Sissejuhatus majandusteadustesse III*. Tõlkeõigus J. Sepp. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kalmus, V. (1999) *Õppekirjanduses esinevate väärtuste uurimise metoodikast*, Kogumikus J. Mikk (toimetaja) *Väärtuskasvatus õppekirjanduses*. Tartu Ülikooli pedagoogika osakond.

Kalmus, V. (1996) *Väärtused Eesti aabitsais käesoleval sajandil*. Kogumikus J. Mikk (toimetaja) *Väärtuskasvatus õppekirjanduses*. OÜ Vali Press trükikoda.

Laherand, M. (2010) *Kvalitatiivne uurimisviis* (II Trükk). Sulesepp kirjandus. Tallinn.

Talts, L. (1999) *Kasvatusväärtused 2. klassi emakeelelugemikes*. Kogumikus J. Mikk (toimetaja) *Väärtuskasvatus õppekirjanduses*. OÜ Vali Press trükikoda.

Lilleoja, L. & Tart, I. (2011) *Estonian basic value structures*. Kogumikus I. Tart (toimetaja) *Basic human values in Estonia and Baltic sea countries*.

Mikk, J. (1999) *Õppekirjandus väärtuste kujundajana*. Kogumikus J. Mikk (toimetaja) Väärtuskasvatus õppekirjanduses. OÜ Vali Press trükikoda.

Mikk, J. (2002) *Soorollid õppekirjanduses – Lisad*. Kättesaadav:

<http://www.enut.ee/files/soorollid-oppekirjanduses.pdf>

Pojman, L. (2005) *Eetika: õiget ja väära avastamas*. Eesti keele sihtasutus.

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (2018-) Kättesaadav:
<https://www.riigiteataja.ee/akt/128112017026>

Põhikooli riiklik õppekava (2014-2017) Kättesaadav:
<https://www.riigiteataja.ee/akt/129082014020>

Rokeach, M. (1979) *Understanding human values. Individual and societal*. The Free Press.

Schwartz, S. H. (1994) *Beyond individualism-collectivism: New cultural dimensions of values*. Kättesaadav:

https://www.google.ee/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjVuvLRy8vYAhWFDewKHTujB4MQFgggMAE&url=https%3A%2F%2Fwww.researchgate.net%2Fprofile%2FShalom_Schwartz%2Fpublication%2F234021883_Beyond_IndividualismCollectivism_New_Cultural_Dimensions_of_Values%2Flinks%2F0f317539af729a7b60000000%2FBeyond-Individualism-Collectivism-New-Cultural-Dimensions-of-Values&usg=AOvVaw3KeHMz5sGgDHLnryfo49kW

Schwartz, S. H. (2012) *An overview of the Schwartz Theory of Basic Values*. Kättesaadav:
<https://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1116&context=orpc>

Sutrop, M. (2013) *Väärtuspõhine kool – Eesti ja maailma kogemus*. Eesti keele sihtasutus.

Sõmer, M. (2011) *Theoretical models of basic human values*. Kogumikus I. Tart (toimetaja) Basic human values in Estonia and Baltic sea countries.

Talvet, J. (2005) *Kuidas kirjutada õpikut?* Kogumikus L. Jõgi (toimetaja) Õppimine ja õpetamine avatud ülikoolis. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Valk, A. (2005) *Täiskasvanuõpe Eesti ülikoolides.* Kogumikus L. Jõgi (toimetaja) Õppimine ja õpetamine avatud ülikoolis. Tartu Ülikooli Kirjastus.

Vedina, R. (2007) *The diversity of individual values and its role for organisations in the context of changes.* Tartu University Press. Kättesaadav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/4330/Vedina_Rebekka.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina _____Severi Saar_____

(autori nimi)

(sünnikuupäev: _____19.12.1991_____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

_____Milliseid väärtushinnanguid sisaldavad
majandusteaduskonda sissejuhatavate ainete õppematerjalid _____,

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on _____,

(juhendaja nimi)

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus _____11.01.2018_____ (kuupäev)